

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.12

Васільєва Л.М.,
д. держ.упр., доцент кафедри обліку і аудиту
Дніпропетровський державний аграрний університет

ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК ПОДВІЙНОЇ БУХГАЛТЕРІЇ

Постановка проблеми. В XIII столітті вагоме слово в розвитку обліку сказала пряма спадкоємиця Стародавнього Риму – Італія. Саме там, на півночі країни зародилася система подвійного запису або подвійної бухгалтерії. Її суть полягає у запровадженні в просту бухгалтерію рахунків власних коштів, внаслідок чого всі факти господарського життя стали відбиватися двічі. Подвійна запис більш зручно і повно відображав господарські процеси, система рахунків простої бухгалтерії доповнилася рахунками власних коштів, а матеріальні рахунки отримали грошову оцінку. Вирішальним моментом успіху подвійної бухгалтерії був вихід у 1494 р. книги великого італійського математика Луки Пачолі (1445-1517 рр.) „Сума арифметики, геометрії, пропорцій і пропорційності” (Summa di arithmetica, geometrica, proportione et proportionalita). Один з розділів, який називається „Трактат про рахунки та записи” (Tractatus de computis et scripturis), містить формулювання основних принципів сучасного бухгалтерського обліку (подвійний запис, дебет, кредит, баланс тощо). Книга мала величезний вплив на весь подальший розвиток облікової думки. З XVI і до середини XIX сторіччя подвійна бухгалтерія поступово охопила всі сфери економічного життя, переможно крокуючи по країнах і континентах. Подвійну бухгалтерію В. Гете назвав „найбільшим винаходом людського розуму”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні дослідження щодо історії розвитку бухгалтерського обліку, в тому числі виникнення і розвитку подвійної бухгалтерії, проведені провідними вченими як вітчизняними так і зарубіжними, а саме: Ф.Ф. Бутинцем [1], Й.Я. Даньків [3], М.Р. Лучко [3], Т.Н. Мальковою [2], М.Я. Остап'юк [3], М.С. Пушкар [4], Я.В.Соколовим [6], В.Г. Швецем [7] та ін. Однак, до теперішнього часу серед вчених немає єдиної думки про необхідність виникнення подвійного запису та його передумов. Автори по-різному дають відповіді на ці питання. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження визначити передумови виникнення і розвитку подвійної бухгалтерії та узагальненні пояснення того, чому бухгалтерська процедура, що збереглася до цих пір називається подвійною.

Виклад основного матеріалу дослідження. До виникнення подвійної бухгалтерії призвело введення грошового вимірника. Це було пов'язано з тим, що деякі факти господарського життя як би самі по собі відображаються двічі. Продали товари, цінності списуються, а гроші оприбутковуються. У простій бухгалтерії спочатку цінності списувалися в натуральному вимірі, а гроші оприбутковувалися у вартісному. Однак коли товари почали відображати в обліку у грошовому вимірі, бухгалтерія стала майже подвійною [6]. Але повністю диграфічною вона стала тоді, коли в бухгалтерію ввели рахунки власних коштів, а матеріальні рахунки отримали грошову оцінку, всі факти господарського життя стали відображати двічі.

Батьківщиною подвійної бухгалтерії вважають Італію. Спочатку подвійна бухгалтерія зводилася до того, що в номенклатуру рахунків простої бухгалтерії вводилися нові рахунки, і всі факти господарського життя відбивалися на них двічі. Суть подвійного запису полягала у розробці методу, що дозволяє використовувати автоматичний контроль рознесення даних по рахунках, що досягалось за допомогою технічних та логічних методів. Подвійний запис використовувався тільки для порівняння приходу з витратами, лівої і правої сторін рахунку. Пізніше за допомогою подвійного запису на рахунках навчилися визначати фінансові результати господарської діяльності.

Існує багато причин за якими подвійна бухгалтерія не могла з'явитися раніше, ніж в XIII ст. По-перше, тому що гроші були рідкісним явищем, по-друге, з усіх функцій грошей переважала функція засобу платежу, гроші потрібні були для стягнення та внеску, отже, облік господарських процесів будовався на натуральній, а не на грошовій основі; по-третє, прибуток не отримував належного визнання, купець оперував більше споживчими, ніж фінансовими категоріями [5]. Це всього лише деякі причини, але мали місце й інші обставини. Наприклад, розвиток грошових оборотів в банках і торгівлі з неминучістю призвів до обліку всього майна в грошовому вимірі.

Так чи інакше, вихідні ідеї римської бухгалтерії дожили до часів пізнього середньовіччя. І принаймні у великих за тими мірками господарствах велися і журнал, і Головна книга. І ось одного разу, коли все майно стало вимірюватися в грошах, якийсь бухгалтер для контролю рознесення в Головній книзі першим ввів нікому не відомі рахунки власних коштів, досить довго це був рахунок капіталу.

Безліч чинників господарського життя мали двоїстий характер: надійшли товари від постачальників, продали товари тощо, але були факти односторонні. Наприклад, вкрали товари, дали хабар, загинула корова – тут був рахунок запису, але не було до нього кореспондуючого рахунку. Ось для таких випадків бухгалтер відводив у Головній книзі окремий лист, де фіксував тільки для пам'яті та зручності подальшого контролю рознесення такі суми. Це був виключно процедурний прийом, який наводив до логічної необхідності „врівноваження” підсумків дебетових і кредитових оборотів [3]. Наприкінці XVIII ст., для деяких бухгалтерів стало приємною несподіванкою відкриття того, що за подвійним записом приховано певний зміст.

Пошуки цього „змісту” тривають досі. Але в усякому разі подвійна бухгалтерія загально визнана як єдине можливе.

Одного разу виникнувши, подвійний запис, розвивався надалі під впливом обставин господарського життя і за законами внутрішньої логіки [2].

Подвійна бухгалтерія пройшла кілька етапів у своєму розвитку.

1. Подвійним записом стали відображати всі цінності, що знаходяться на обліку даного підприємства.

2. Введення рахунку „Капітал” перетворило статистичну сукупність в чітку єдину інформаційну систему.

3. Введення в облік грошей у функції міри вартості розділило облікові об'єкти на натуральні, тільки вимірювані в грошах, і монетарні – власне гроші та їх еквіваленти.

4. Спочатку прибуток і збиток відображався на рахунку „Капітал”. Сальдо цього рахунку або збільшувалася або зменшувалася. Але до XV ст. зміни капіталу стануть відображатися вже не на рахунку „Капітал”, а на спеціальному рахунку „Прибутки та збитки” [4].

5. Реєстрація фактів господарського життя дозволяла контролювати правильність рознесення даних по рахунках Головної книги. Автоматична тотожність записів по дебету і кредиту вказувала, як спочатку думали майже всі, а тепер думають всі, на правильність зроблених записів.

6. Подвійний запис виник в торгівлі, в банках Італії. Тут у нього дві батьківщини: Флоренція та Венеція. Ці два міста-держави дали два варіанти подвійної бухгалтерії. У Флоренції основну увагу приділяли впливу фінансових результатів, у Венеції акцент робили на контролі руху цінностей. Обидва варіанти справили величезний вплив на подальший розвиток обліку як в різних країнах, так і у всіх галузях народного господарства. Фіналом цієї еволюції було створення національного рахівництва, в якому подвійний запис був використаний для опису всього народного господарства країни [7].

Виникнення і розвиток подвійної бухгалтерії призвело до деяких наслідків:

1) бухгалтери, бажаючи створити умови для автоматичного контролю записів, ввели рахунок власника; потім додали йому економіко-юридичну інтерпретацію і назвали його рахунком „Капітал”;

2) подвійна запис покращив умови визначення прибутку;

3) введення єдиного грошового вимірника було найбільшою революцією, бо зведення безлічі предметів і не меншої безлічі валют до єдиного вимірника призвело до значно більших умовностей в економічній інформації, ніж це було раніше. Але ця умовність створила можливість для а) конструювання системи рахунків і б) порівняння оцінки всієї сукупності цінностей, прав і зобов'язань, які входять у поняття предметів бухгалтерського обліку.

Все це призвело до того, що початковий наївний обліковий натуралізм змінився реалізмом. В облік були внесені деякі умовні допущення з тим, щоб його система розкривала характер господарського процесу. Якщо стара парадигма намагалася відтворити факт, то нова реконструювала його. Відтворити означало описати в обліку його таким, яким він був, реконструювати – представити його в обліку таким який він був для розуміння господарської діяльності.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, проведене дослідження дозволяє визначити передумови виникнення і розвитку подвійної бухгалтерії, а саме: подвійний запис був викликаний економічним зростанням Європи і виникненням капіталістичних відносин; розвитком кредитних відносин; споконвічно (до XIII ст.) в обліку були тільки особисті рахунки розрахунків, але не було рахунків матеріальних цінностей.

Підсумовуючи вищенаведене узагальнимо пояснення, чому бухгалтерська процедура, що збереглася до цих пір називається подвійною. Це пов'язано з тим, що використовується: два види записів – хронологічний та систематичний; два рівні реєстрації – аналітичний та синтетичний облік; дві групи рахунків – матеріальні та особисті; два рівноправних розрізів (дебет і кредит) у кожному рахунку; два рази в рівній сумі реєструється кожен факт господарського життя; два паралельних облікових циклів, розкритих рівнянням $A - P = K$; ліва частина показує стан майна за мінусом кредиторської заборгованості, права – наявність власних коштів; дві точки в кожному інформаційному потоці – вхід і вихід; дві особи завжди беруть участь у факті господарського життя – одна віддає, інша отримує; два

рази виконується будь-яка бухгалтерська робота – спочатку реєструються факти господарського життя, а потім неодмінно перевіряється правильність виконаної роботи.

Але як би не трактували, що таке подвійна бухгалтерія, вона за всіх обставин формує три неодмінних елемента методу: баланс, рахунки та подвійний запис. І вони створюють ілюзію гармонії, адже дебет завжди повинен сходитися з кредитом, актив завжди дорівнювати пасиву. Ідея подвійної бухгалтерії – це засіб пізнання, що володіє творчою силою, вона створювала та продовжує створювати умови для управління господарськими процесами і одночасно для свого самовдосконалення.

Література

1. Бутинець Ф.Ф. Історія бухгалтерського обліку: [підручник] / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖІТІ, 2002. – 1024 с.
2. Малькова Т.Н. Древняя бухгалтерия: какой она была? [Текст] / Т.Н.Малькова. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 304 с.
3. Остап'юк М.Я. Історія бухгалтерського обліку: [навч. посібн. для вузів] / М.Я. Остап'юк, М.Р. Лучко, Й.Я. Даньків. – К: Знання, 2005. – 276 с.
4. Пушкар М.С. Історія обліку та контролю господарської діяльності: [навч. посібн.] / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2003. – 223 с.
5. Рувер Р. Как возникла двойная бухгалтерия [Текст] / Р. Рувер ; пер. с англ. А. Ф. Мухина. – М. : Госфиниздат, 1958. – 382 с.
6. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет от истоков до наших дней [Текст] : учеб. пособ. для вузов / Я. В.Соколов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
7. Швець В. Г. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник].– [вид. 2-ге, перероб. і доп.] / В. Г. Швець. – К., 2006. – 525 с.
8. Шепітко Г. Ф. Теорія бухгалтерського обліку [навч. посіб.] / Г. Ф. Шепітко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2001. – 269 с.

УДК 368.036

Левченко В. П.,
к.т.н., Заслужений економіст України,
член Національної комісії, що здійснює
державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

ЕКСПРЕС-ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ

Постановка проблеми. У сучасних ринкових умовах перед учасниками економічної діяльності постають завдання ефективного, системного розвитку, в якому страховий бізнес є гарантом стабільного розвитку підприємств та фінансових інститутів, пожвавлення інвестиційної діяльності, підвищення якості життя. Страхові організації, виконуючи функції стабілізуючого елемента ринкової системи, у свою чергу мають бути гарантом прийнятих на себе фінансових зобов'язань щодо відшкодування збитків та бути фінансово надійними. Забезпечення стабільності функціонування ринку страхових послуг як одного із головних елементів макроекономічного середовища є першочерговим завданням органів державного регулювання при прийнятті управлінських рішень щодо допуску страхових компаній на вітчизняний фінансовий ринок та в процесі нагляду за їх діяльністю. Проведення Національною комісією, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг, дій, направлених на визначення ефективності функціонування страхових компаній, має стати об'єктивним механізмом процесу регулювання, що у свою чергу є дієвим важелем впливу на фінансовий ринок в цілому. Не викликає сумніву й той факт, що рейтингування фінансових установ є визначальним у процесі проведення такої оцінки, адже дозволяє органам державного нагляду скласти певну уяву про те, як необхідно регулювати страховий ринок: яку частину ринку оздоровлювати, яку взагалі закрити, а якій давати можливість більш активно розвиватися. Необхідність проведення ранжування страхових компаній в залежності від рівня їх здатності виконати свої зобов'язання з метою нагляду обумовлює актуальність застосування експрес-оцінки діяльності цих фінансових установ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань щодо науково-практичних та методологічних засад проведення рейтингування страхових компаній, здійснення комплексної оцінки їх діяльності присвячені роботи авторів Базилевича В. Д., Базилевич К. С. [1], Власенко О. О. [2], Козьменко О. В. [5, 6], Фурмана В. М [8], Шахова В. В. [9] та інших дослідників.